

Összeállította: NÉMETH MÁRIA, LONCSÁK KATALIN
Összeállítás ideje: 1981.

TART.: BERZENCE MŰLTSAJÁRÓ

21 lap, 3 melléklet

Földrajzi mutató: BERZENCE

Szákmutató: XXXIII, 1,

PAPÍRIPARI VÁLLALAT

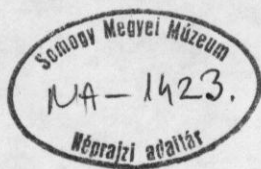

KISKUNHALASI GYÁRA

LELTÁRKÖMÖS

ÁTVEVETVE AZ EGYS. LTK. 4451-es TETELC AÓL

4451

B E R Z E N C E m ú l t j á b ó l

Készítették:

Németh Mária I.b.

Loncsár Katalin I.b.

1981.

Szaktanár:

Gál József

Honnan ered a község neve?

Berzence elnevezéséről semmi bizonyosat nem tudunk. Az elnevezéssel csak 1332-ben találkoztunk először. Sokan a benne előforduló "e" betűkről és a név hangzásából magyar eredetre következtetnek. Emellett hozhatjuk fel azt, hogy e terület honfoglaló magyaroknak hatalmába, Bogát vezér kezébe került s ezt meg is tartották egészen a török hódoltságig. Csak ez alatt és később szivárogtak ide a horvátok.

1./ Eszerint tehát a magyarok alapították volna.

A magyarok bejövetele előtt azonban ezen a környéken szlávok laktak, akik már az árpádok alatt elmagyarosodtak.

2./ Nagyobb tehát a valószínűség arra, hogy a falut a szlávok alapították és nevezték el, s csak később foglalták el a magyarok, akik a község szláv nevét, mint annyi más esetben, úgy itt is - a magyar nyelvnek megfelelően - átalakították.

Az itt lakó szlávok, mint az avaroknak, úgy a magyaroknak is földművelő szolgálk lettek, s mint földmivesek, helységeiket is többnyire a természetből vett elnevezésekkel ruházták föl. Így erdők, mocsarak, folyók stb. nevei és főként ezeknek tulajdonságait kifejező mellékevek szolgálták a helységek elnevezésének alapjául. Borovszki szerint a Berzence elnevezés is a "bruzu", "sebes, gyors" szóból származhat.

1. Káromkodás, átkozódás

A község népe nagyon vallásos. De a rendkívüli vallásosság ellenére is elég sok káromkodást hallani itt. Főleg a szántás-vetés idején a mezőkön végig megyünk, gyakran látjuk, amint az ostornyél vastagabb végével kiméletlen ütésekkel mér a ló hasára, vagy a tehén orrára. Az Istent, Szűz Máriát, Jézus Krisztust, apát, anyát, mind beleszövi csúnya káromkodásába. Különösen az állattal való szántás, sarabolás és töltés közben káromkodik sokat, s éppen úgy tűnik fel, mintha csak ez velejárna ezekkel a munkákkal, s enélkül nem is lenne jó. Bent a faluban már tizedrészét sem lehet hallani ezeknek a káromkodásoknak, mintha csak szégyelné magát mások előtt, hogy ne nevesse nek rajta, idegessége felett. Bent a faluban a káromkodás helyett, különösen a fiatal emberek és gyerekek, tréfásan a legközönségesebb szavakat mondják egymásnak, mégpedig úgy, hogy az egyik mond valamit, másik az megtetőzi. Amaz még ennél is csúnyábbat, és így a licitálásnak vége sincs. A gyerekek is aránylag sokat káromkodnak, ámbar ezeknek a káromkodása inkább szitkozódásnak és átkozódásnak nevezhető. Legtöbbször szerepel az országszerte ismert somogyi "rosseb". A gyermekek, nők, de a férfiak is a rossebbel etetik egymást leggyakrabban, meg a "hét rossebbel etetik egymást leggyakrabban". - "A hét rossebb ögyön mög." - "A hét rossebb ögye mög a zuzádat, mint a fédörvájzs, olyan apróra" stb.. Ha a nők, különösen az idősebbek rosseben kívül valami mást mondanak, mindjárt utána is teszik: "Ah! Uram bo-

csásd meg bünömet". A nők szájáról Isten, Szentség, Jézus és a többi szent nevével kapcsolatos káromkodást sohasem lehet hallani. Legfeljebb nagy ritkán azt lehet hallani: "Istene ne lögyön az anyádnak". Ezeket a káromkodás helyett a szitkozódást, átkozódást hallgatják, azonban ezt sem annyira, mint más vidéken. Leggyakrabban mondogatják: "Ördög bujjék a csontodba." - "A kórság törjön ki." - "A ménkü csapjon beléd." - "A szemed forgyon ki." Majd aszerint, amint kézzel vagy lábbal lesznek kárt, a keze, a lába törne ki. Pirongatások és leszólások alkalmával pedig leggyakrabban használatosak: a melák, a mamlasz, rühes, koszos, tetves stb.. A férfiak sokkal kevesebbet átközódnak, mint a nők. Ők azonban csak önmagukat átközzák: "Kutya legyek." - "Vakuljak mög, ha nem igaz." A bizonyítást itt csak akkor erősítik esküvel, ha hihetetlennek látszik állításuk. Ilyenkor mondják - "Krisztus uccse" - "Isten biza". Ujabban azonban már azt is hallani "Szavamra mondom" - "Beccsületszavamra."

2. Vallásügy

Berzencét már a legrégebbi időktől istenfélő, vallásos néplakja. Ha hasonlattal kellene élni, úgy talán leginkább a bajor, vagy a stejet néphez kellen hasonlítani, ha mindjárt külsőségeiben /utszéi kereszt, Mária kép/ nemis annyira kifejező, belsőleg azonban vallásosabban elképzelni is nehéz. Vallásosságáról talán elég bizonyítékot szolgáltat az, hogy mikor a lakók száma a 3 ezret nem érte el, máris 3 katolikus templommal, illetve kápolnával rendelkezik.

3. Családi élet /családtagok/

Berzence lakossága nagyrészt szláv eredetű. Az apa gazda maradt legtöbbször addig, amíg gyermeki mind meg nem házasodtak. Ha valamelyik fia megnősül az legtöbbször azonnal, vagy pár év múlva külön háztartást tart. Az új házaspár, ha valamelyikük szüleinél az egyik szoba üres, úgy ott lakik, de itt is külön háztartásban. Ha itt nincs lakás, akkor mindkét fél szüleinek segítségével legalább egy szoba-konyhás lakást építenek, melyet pár év múlva ha módjuk van rá megtoldanak még egy szobával. A fiatal önálló gazda kezdetül 1-2 hold földet vagy 1-2 tehenet kap szüleitől.

Ha a gazda többi gyereke is megházasodik, akkor az öreg szülők arányosan elosztják a földet a testvérek között olyan feltétellel, hogy azok meghatározott gabonamennyiséget szolgáltassanak évente szüleiknek.

A családtagok egymásközötti érintkezésben az a szokás, ami a többi falvakban. A szülők a gyermekeiket tegezik, míg azok a szüleiket magázzák. A gyerekek egymást szintén tegezik, azonban ha valamelyik testvér több mint 10 évvel idősebb, úgy azt magázzák.

A szülők közül a férj tegezi a feleségét, és éppúgy a nevén szólítja mint gyermekeit. A feleség a férjét magázza és mindenhol szólítja csak a nevén nem. Általában a feleség jobban függ az urától, mint megfordítva.

A nő főképpen régebben, de még ma is bizonyos mértékig urának alárendelve érzi magát. Főleg a fiatal házaspároknál a férj néha csekélyebb ok miatt is megveri a feleségét, akinek

azt béketűréssel kell elviselnie. Ilyenkor - ámbár ritkán - előfordul, hogy a nő pár napra hazamegy anyjához, de hamarosan újból visszatér. Biróilag történt válásról e népes községben előfordul, hogy pár, legfeljebb 6 hónapig külön élnek, de újból egybekelnek, s esetleg újra szétválnak, de ismét csak rövidebb időre, mert megintcsak megbékülnek.

4. Házasság

a./ Ismerkedés, fonó

Legtöbbször a napszámba ismerik meg egymást a fiatalok, sokszor a szülők, rokonok boronálják össze őket, illetve szánják őket egymásnak. Ismét máskor a fonókon melegednek össze. A komolyan udvaruni akaró fiú azután felkéri télen, de sokszor nyáron is a választottját és annak anyját, hogy engedjen náluk fonót tartani. Majd kölcsönös megegyezés után a fiú és a lány is 3-4 pajtását meghívja. Az így meghívottak igen sok esetben ugyszintén megkedvelik egymást. Innen származik, hogy a lány udvarlóját, valamint a választottját az ő fonyósának nevezi, nem pedig udvarlójának, vagy menyasszonyjelöltjének, mint másfelé.

Fonót egy-egy háznál gyakran tartanak /lányos háznál/.

A bort és a zenét a fiúk állítják. Ételt a lányok adnak, de csakis akkor ha a fonó éjfélkor is tart. Tehát télen, mert a nyáarifonó éjfélkor végetér, az erős dolog idő miatt. A fonókon pár órára megjelenik rendszeresen az a fiú is legénytársaságával, akinek valamelyik ottlévő lány titokban már régóta tetszik. Ezeket a vendégeket legalább

látszólag megtürik, sőt szívesen látják, és borral is kínálják, mert pár tánc után tovább szoktak menni. Ha azonban maradnak, gyakran féltékenységi jelenetek keletkeznek, mit azután úgy robbantanak ki, hogy valamelyik fiú felkéréskor nem adja át a lányt. Ilyenkor a másik lovagias elintézésként egy hatalmas arculütéssel felel, amire természetesen valamennyi fiú ütni kezd, míg a tolakodó vendégeket ki nem szorítják az utcára. Eddig csapófa, vagy bicska ritkán kerül elő, e helyett a kivertek inkább kint a sötétben várakoznak, s a véletlen kimenő, vagy hazamenő fiúkat támadják meg hatalmas husángokkal, mire ezek bicskával válaszolnak, úgy hogy súlyos sebesülés, sőt halál is előfordulhat.

A fonós fiúk és lányok ezután is rendszeresen továbbra is fenntartják az ismerettségüket, mely kisebb kedveskedéssel igyelemkedéssel jár. Vásárokon a búcsúkon a leány sokáig nézegeti, válogatja a sátonnál a mézeskalácsot, vagy nippet, mintha gondolkozna, majd megnézi a zsebkendőjében tartott pénzt, hogy vajon futja-e erre, a mögöttük sétáló, vagy álldogáló legények egyike azután amikor már a lány fizetni akar közbe lép, mondván: "Dehogyan fizeted te." Végreis némi vonakodás után a leány mégis bele nyugszik a változhatatlanba. Később a legény még sört is fizet neki. Ha már a leány anyja is helyeselné a házasságot, úgy megengedi, hogy a fiatalok a kerítésen át, vagy az udvaron közvetlen anyai felügyelet nélkül is pár percig esténként is beszélgethessenek, de addig csak a mama beleegyezésével. Különben is esténként, ha akárhol is van a leány, verés terhe alatt, az estéli harangszó után nyomban otthon

kell lennie, s ezért éppen úgy szalad a falu egyik végéről a másik végére haza, mint sok pesti lány a kapuzárás előtt.

Ujabban nemcsak kerítésen át és az udvarban, hanem bent a szobába is felkeresheti az udvarló a leány választotját. A háznál kedden és pénteken legényt nem igen látni, mert a babona szerint, ha a lány é napokon legényt fogad, nem megy férjhez.

b./ A kérő

A legény édesanyja, vagy valamelyik közeli rokon elmegy a lányosházhoz és előadja a legény nősülési szándékát. A leány vagyon helyzetét más általában úgy is tudják, s azt is, hogy aránylag osztozkodás volt, tehát legfeljebb kelengyéről esett szó. Ezek után következett a hivatalos kérő, amit a lehető legnagyobb titokban tartanak. Ezért néha kora este, majd éjfélkor, vagy hajnaltájban mennek, nehogy a legény huncut pajtásai kilelessék ami valahogy mégis csak tudomásukra jut. Kérőbe a legény, annak apja és bátyja, vagy sógora megy. A lányosháznál persze várják őket. Belépéskor csak az első gerendáig mennek s a köszönés után ezt kérdezték: "Széna-e vagy szalma?" A válasz: "Széna." Erre a vőlegény kivételével valamennyi lekezelt, helyetfoglaltak és megkezdődött az alkudozás. Mivel már előzőleg a fiú anyja mindent megtudott ez sokáig nem tart. Ezalatt a vőlegény szónélkül mögöttük állt. Megegyezés után valamennyien lekezelték, a vőlegény azonban csak a menyasszonnyal, akivel össze is csókolózik. Csak ezután kinálták

Őket borral és kaláccsal, majd kitűnő tyuklevessel, főzeléssel, sülttel és vacsorához ülnek. Vacsora után legtöbb helyen előkerült egy árva harmonikás, és megkezdődött a tánc. Mig odabent tartott a dinom-dánom, addig a legény pajtásai akik valahogy megtudták a kérést, megkezdik nagy munkájukat. Bármennyire is vigyáztak a házbéliek, valamivel mégiscsak megtréfálják őket. Tréfák általában nem sablonosak, mégis körülbelül a következők, vagy hozzájuk hasonlóak. Először is a pajtások nemcsak megmutatják, hogy tudnak a nagy titokról, hanem hogy másnap mindenki megsejtsen valamit, az utat a vőlegényes ház ajtajától a menyasszonyos ház ajtajáig polvával behintik. Vagy pedig az utcai kisajtót viszik el az 5. 6. szomszédba. A mátkapár az eljegyzés után elmegy a jegyzőhöz beiratásra, és következik a háromszori kihirdetés, majd a lakodalom előtti pogácsavivés. Zászlós lakodalom csak hétfőn, vagy szerdán van, ha szerdára esett, úgy a pogácsát vasárnap, ha pedig hétfőre, úgy a pogácsát előző csütörtökön viszik. A pogácsát maguk is elkészítik, de többnyire valami jó sütő-főző vagy iparos asszonyt kérnek meg finomabb sütemény készítésére. A pogácsát, süteményt is rendszeren pogácsának nevezték tálba rakják, majd szalvétába, úgy hogy annak sarkait összefogják és így viszik a menyasszonynak. Ez ismét egy ünnepélyes aktus. Az alkony beálltával a vőlegény kezébe veszi a pogácsát és a bort, a leendő 4 zászlótartójával és leginkább dudu kíséretével útnak indult a menyasszonyos házhoz. Utközben minduntalan dalolgatnak a dudu monoton kíséretével. Közbe-közbe nagyokat kurjongattak. Megérkezéskor a jegyesek összecsókoloztak, majd a vőlegény a menyasszony kötényébe öntötte a pogácsát, amivel ő végig kínálja a jelen-

lévő vendégeket. Utána a nyoszolóasszony a gyűrűjüket elszedi és egy mécses/ mézes tányérba megforgatta, hogy a házasságuk mézédessé legyen. Ezután nagyobb vacsora, utána pedig tánc következett. A menyasszony az esküvő előtti utolsó naptalpig feketébe öltözött, mert ekkor gyászolta eltemetett leányosságát. A lakodalom előtti nap délutánján a menyasszony fekete ruhában és külön a vőlegény is borosüveggel a kezükbe sorba járják és meghívják a maguk vengégeit. Aki az üvegből iszik az kötelezettséget vállalt a megjelenésre. A meghívottak a nászajándék külön részeként baromfit és tejterméket küldtek.

c./ Gyöngyösbokréta

A lakodalom közeledtével a vőlegény és a menyasszony a magarokonsága közt 2-2 zászlótartó legényt kér fel. A lakodalom előtti estén a zászlótartó legények a vőlegénnyel és zenei kísérettel elmentek a menyasszonyhoz gyöngyösbokrétáért. Ruházatuk ekkor még rendes ünneplő Megérkezéskor háromszor eléneklik a "Nyisd ki babám az ajtót" kezdetű népdalt, mire a menyasszony csókkal fogadja nemcsak a vőlegényt, hanem az zászlótartókat is. Ezután mindjárt megkezdődik a menyasszony által vett bolti gyöngyösbokrétára az alku. A bokréta árát a menyasszony a négyszeresére emeli fel. Végül 30-40 fillérért mind az ötöt megveszik. A bokrétát a menyasszony a kalapokra feltüzi. Mégpedig úgy, hogy a vőlegény kalapján a bokréta alá 3-4 cm széles fehér selyemszalag kerül, amelynek két vége 50 cm-re lelóg. Erre erősíti fel a bokrétát. Majd a szalagra körül rozmaringot teker, amit keskeny fűrész alakú szalaggal

átcsavar. Az zászlótartók bokkrétája ugyanilyen, de ők rózsaszínű szalagot kaptak. Ez a kalap egyik ruhadarabja a másnapi lakodalmas öltözéknek. A kalapok elkészítése után éjfélig táncoltak és utána úgy mint jöttek, dudaszóval elmentek.

d./ Lakodalom

Már a lakodalmat megelőzően mindegyik zászlótartó valamelyik rokonát, vagy fonyósát megkéri, hogy a zászlóját készítse el. Ez rendszeren három pengőbe kerül, mert a leány a hozzá szükséges 25-30 db selyemszalagot és kendőt használatidijaként fizeti, mivel ezeket a feluban kérte kölcsön. A zászló annál szebb, minél színesebb. A színesre festett zászlórudon fogójától, szép fehér kasmirkendő húzódik végig, avagy három darab színes vagy fehér selyemfejkendőt kötnek össze és azt erősítik rudra zászlóként. Ezután a kendő mindkét oldalára minden elképzelhető színű selyemszalagot fércelnek.

A lakodalom reggelén mindegyik zászlótartó elment a maga zászlójáért és ezt a vőlegényes házhoz vitte. Itt mind a négyen fel-felöntöttek, hogy minél vadabb kedvük legyen. Ekkor elindultak a menyasszonyos házhoz. A menyasszonyos háznál egyet táncoltak, miközben pálinkával és borral kínálták őket. Az első tánc után elindultak a vőlegényes házhoz, ahol terített asztal várta őket /reggeli/.

11 óra felé elindultak a menyasszonyos házhoz. A menyasszonyos háznál addig nem engedték őket be, amíg három kérdésre nem válaszoltak. A fiatalok ezután táncba kezdtek.

A menyasszonynak a kelengyéjeládában van, amit ebéd után felraktak egy kocsira és elindultak a vőlegényes házhoz, mivel az lesz a menyasszony otthona, és ha az a szomszédba van, akkor is a legnagyobb kerülővel mentek.

Ha menet közben egy másik lakodalmas menettel találkoztak, úgy a két menet megállt, s csak egy-két ropogós csárdás után mentek tovább. A vőlegény szülei csókkal várják a menyasszonyt és egy pohár borral, amelyet megizlelése után a menyasszony a feje felett átnyújt a vőlegénynek, aki a bort kiissza, és a poharat a földhöz vágja, annak jeléül, hogy boldogságuk minden akadályát ilyen elszánt bátorsággal töri le. Az új pár mellett ülő két násznagy vigyáz a menyasszony cipőjére, hogy nehogy ellopják, mert ha ellopták, akkor őnekik ki kell fizetni a menyasszony kasszájára.

Vacsora alatt az udvaron megjelennek a tátogatók, azaz a környék gyerekei, asszonyai és cigányai. Éjfélkor mikor az új menyecskét, aki először a férjével, utána meg a vendégekkel táncol. A menyecsketánc után jönnek a menyasszony szülei, de nem üres kézzel, hanem a dárát hozzák. A dára a következőket tartalmazza: egy nagy véka közepén sült hús, kenyér és kelttészta, körül pedig a véka oldalán finom sütemények. A dára megérkezése után folyik tovább a tánc, másnap reggelig

5. Temetés

Férfi, nő egyaránt, ha betegsége rosszabbra fordult, de még mielőtt eszméletét veszítette volna, papot hivatott, meggyónt és megáldozott. Betegeiket a hozzátartozók utolsó leheletükig nagy gonddal ápolták. Ismerőseik is állandóan látogatták, sőt sokszor annyian körülvették, hogy az amúgy is keveset szellőztetett szoba levegőjét a betegről egészen elfogták. Ha a beteg állapota válságos volt, akkor a szobát kimeszelték.

Ha a beteg meghalt, akkor bekenték testét a háznál lévő szenteltvízzel, és a kezébe gyertyát adtak. Utána meg az összes rokonság imádkozott érte. A halottat a templomi gyertyák között a szobában ravatalozták fel, és megindult a halottnézés.

Azon a napon, amikor meghalt valaki, akkor a hozzátartozói reggelig virrasztották, énekeltek, kalácsot ettek és bort ittak.

A temetőből hazajövet halotti tort tartottak, ahol megemlékeztek a halott jó tulajdonságairól.

6. Babonák, hiedelmek

A legtöbb babonás szokás az egészség, illetve a gyógyítás körül adódott. Legnagyobb veszedelmet az ember szemében látták. Azt tartották, hogy az összeért szemöldökű ember igézi meg az embert és az állatot. Ha valaki kisgyermeket nézett meg, szépnek dicsérte, de mindjárt hozátette, hogy szem ne ártson neki. Ha pedig állatot nézett meg, azt kevéske nyállal háromszor kellett megköpöködni és mondani, hogy a szem ne ártson neki.

A gyerekeknek nem szabadott este tükörbe nézni, mert az ördögöt látja benne és frászt kap.

Ha a gyereket átlépi, nem nő meg, tehát vissza kell lépni. Kit seprűvel vernek meg, az maga alá vizel.

Aki esküvő után először szólal meg a házasok közül, azé lesz a hatalom.

Kutya vonítás tüzet vagy halált jelent.

Lőrinc nap után nem szabad fürödni, mert az belevizelt a tóba és ezért a fürdőzőket megcsipi a kigyó.

Méhek rajzása alkalmával keresztbe tett lábakkal, mezetlen testtel ki kellett ülni a földre, s ilyen helyzetből homokot szórni feléjük, avagy mindenféle vassál kolompolni. Répát, mákot, tyúkot ültetni holdtöltekor jó.

A hiedelmek közé lehet sorolni az időjárást is, ami bizony csak nagy ritkán vált valóra. Mivel a gazdák sokszor anyyira kérik az esőt, rengeteg jelből jósolják azt. Jóslások szerint ha délutáni szél fúj, ha a köd leszáll, ha esténként derült égbe villámcsapás van, és ha az ég csillagos

akkor a következő napra jósolnak esőt.

2-2 napon belül eső lesz ha felhő alá nyugszik le a nap, ha nagyon szentelenek a legyek, ha a tyúkok későn ülnek el, ha nagy udvara van a holdnak. Pár órán belül várható eső a szélcsendes rekkenő hőségben, ha a méhek tömegesen jönnek haza, ha a tyúkok erősen főtörnek, s ha a fecskék magasan repülnek.

Ha Medál napján esik az eső, akkor 40 napig esni fog, ha pedig nem esik, akkor 40 napig nem esik az eső.

7. Szórakozás

Esténként ha a nagyobb fiú hazajött a munkából, fürödni ment a malomárokhoz. A felnőttek, ha szórakozni mentek valamelyik ismerősükhöz, akkor azt mondták: e mögyök a faluba. Télen valamelyik konyhába gyültek össze. Ilyenkor a férfiak gyufára, s néha pénzre kártyáztak. A nők a társalgás közben kézimunkáztak. A lányok és a fiúk főleg télen, de nyáron is fonóztak, vagy mulatságon táncoltak. Berzenceiek az aratóünnepet is megtartották. Aratás kezdetén ha a gazdatiszt kiment, az elsőkaszás marokszedője gabonaszárából kötelet font, és egy aratásról szóló vers kíséretében a gazdatisztet körülfonta. Aratás után, a gabonából koszorút csináltak és virággal feldiszitve a tiszttartóhoz vitték. Utána vacsora és reggelig tánc következett. Az enni, innivalót az uraság állta.

8. Tréfálkozások

A falu népe általában vigkedélyű és tréfálkodik. Minden szórakozó és munkán való összejövetelen mondákat és tréfákat mesélnek egymásnak.

Ezeket általában ha önmagukkal történik is. Köszönés alkalmával is tréfálkoznak: a jó estét hadarva így mondták: jó esést aggyon az Isten.

Ha elbúcsúzik Isten áldjon Helyett, Isten áztasson... stb.

9. Népviselet

A lakosság viselete meglehetősen eltér más vidékek visele-tétől. A férfiak öltözködésében nagyon sokszor látjuk még a régi divatot, de a nők ruhája semmitsem hasonlít már a 40-50 év előtti viselethez. Sőt a női ruházkodáson még ma is folytonos változás látható, mert ők mindenütt sokkal jobban hódolnak a divatnak, mint a férfiak. Ha csak a legújabb kort tekintjük is, úgy a viseletet két korszakra oszthatjuk. A régebbi korszakban, úgy a napi, mint a férfiruhák házivászonzóból készültek. A kisgyerekek iskolás korukig hosszúujjas bokáig érő ingszerű köpenyt viseltek. Amikor azonban beiratkoztak az iskolába, úgy a fiúk, mint a lányok a felnőttek viseletére tértek át. A fiúk bokáig érő ráncos bőgatyát és csuklónál átkötött inget kaptak, amelynek rövid dereka szabadon lebegett, mivel a gatyába nem kötötték be. Az ing is meg a gatyá is egyszerű házivászonzóból készültek. Eredeti fehér színben maradtak meg.

Később, hogy a piszok annyira ne lássék meg rajta, kékre festették, a gatyát elől deréktól lefelé félkötény takarta, amely szintén házi szövésű volt.

A hideg idő beálltával a lábukra bocskort, ingükre fekete brunner mellényt, majd rövid kiskabátot húztak. A bocskort azonban csak nagy hideg beálltával húzták fel. Később a fiú de már csak az esküvőjére, csizmát és szürt is kapott. A szür mellett bunkát is viseltek. A csizmát azonban szintén csak nagy hidegben és parádéra húzták fel. A férfiak viselete is vászoning és gatyá köténnyel és meztelen lábbal volt.

Legtöbben még a téli enyhébb napokon is mezitláb jártak. Hajukat éppúgy, mint ma is frizurára csináltatták, frizurájukat oldalt választották el.

A lányok ugyancsak iskolás koruk óta kezdtek a felnőttek viseletére áttérni. Hajukat középen választották el, majd mindkét fülön fölcsavarták és a kisebb lányok egészen fent a kupán szalaggal megkötötték.

A nyakukon többször színes gyöngyöt, a kisebbek azonban inkább fekete bársonyszalagot kötöttek.

Felsőtestüket fehér házivászonból készült bokrosing fedte, amelynek az elejét és az ujját fehér pamuttal kivarrták. Az ujjakat könyök felett széles szalaggal megkötötték úgy, hogy a kendő közepét hátul a tarkóra tették, majd a kendőt az egyik vállán előre húzták. A mellen keresztbe vetve a végeit hátul a derékon megkötötték. A böjti időben és a gyász alkalmával a fehér kasmirkendőt festőkék kasmirkendővel helyettesítették. Szoknyájuk pirosbécsi, festőkék, tuffos és zöldkarikás anyagból készült. A fehér vászonruhához fehér, a sima ruhához sima kötényt viseltek. Lábukat télen bocskor fődte. A későbbi időben fenn a száron piros szegélyű, fekete csizmát is viseltek, de csak hóban vették fel. Csizmájukat a templom előtt lehúzták és kézbe fogva meztlább mentek be a templomba. A nők viselete gyökeresen változott. Ők házivászonból már csak legfeljebb alsóruhát és kötényt készítenek.

A gyöngyök helyett ma legtöbben nem hordanak a nyakukon semmit. A bluzt röpikének nevezik, mert a deréknál nem kötik be a szoknyába, hanem szabadon leng. A röpike különböző anyagokból készült. Ha a nők egyébként nem is tűnnek fel igen cifráknak, csoportban annál cifrábbak s rikítóbbak. Vasárnaponként ha a templomból kijönnek a kb. ezer nő különböző ruhájáról csak úgy kiabál a rengeteg sok éles szin.

10. A község nevezetességei

Talán első helyen említendő meg Festetich György herceg szép vadaskertje és a vadászkastélya, amelyben a termék falait hatalmas Pauzinger féle festmények, folyosóit pedig agancsdiszitmények ékesítik. A kastélynak évenkénti vadászatok alkalmával vendégei úgy bel, mint külföldi arisztokrata és politikai világ előkelőségei voltak. A kastély közelében fekszik mamár csak téglá halmazzal borított fás és bokros várdomb, ahol az ifjuság a nyári mulatságait rendezi. A háború előtt a várdomb teteje gondosan ápolt, árnyékos sétányokkal volt diszítve, ma már azonban a fákat majdnem mind kiirtották az uraság emberei, az utakat pedig benőtte a gyom és bokor. Nagy kár ezért, mert e szép hely nemcsak a faluhak, de egy nagyobb városnak is büszkesége lehetne.

A várdomb keleti oldalának tövében elhelyezkedett, soha ki nem száradó tavacska vizéről a hagyomány azt állítja, hogy az sok embernek a benne megfürösztött béna lábát meggyógyította, ezektől azonban hiteles bizonyítékaink nincsenek.

Említésre méltóak továbbá templomai, melyek ugyan későbbi korból valók, azonban okmányaink arról tanuskodnak, hogy már 1470-ben épült egy templom keresztelő Szent János tiszteletére. Ez azonban valószínűleg a hódoltság idején pusztult el. Egymásik adat szerint a községnek plébániája már 1334-ben is volt, amikor valószínűleg a templom is fenn állt.

A török hódoltság után 1690-ben a mai Szent Antal templom helyére fából új templomot építettek, a mai gyógyszer-tár helyére pedig új plébánia került.

A jelenlegi nagytemplomot gróf Nicky György építtette 1735-36. években. A bronz torony stilusos, karcsú alakját kiváló szakértők is elragadtatással bámulják. A XVIII. sz.-ban még négy hozzá hasonló templom akadt az ország területén. A zárdát, amelynek híre messze földre terjedt isteni szeretet leányai számára Kavulák János berzencei plébános c. kanonok építtette 1876. évben. A zárdát eredetileg földszintesnek épült és csak óvódája volt. A kápolnát és az emeletet verses könyvei után befolyt jövedelméből Telle Vince jelenlegi r.k. plébános építtette. E zárdát kulturális tekintetében felbecsülhetetlen értéket nyújt a falu népének. Erkölcsi hatásán kívül az óvoda oktatásában részesíti a leányiskola és a fiúiskola 1. elemi és kézimunka oktatásban részesíti. Leánynevelő intézetében a környék leányai számára magánjellegű polgári leányiskolát is tart fenn. Apácái a világháború alatt sebesült katonáinkat dr. Csonka Elemér stb. tiszti orvos felügyelete mellett jótékony ápolásban részesítették. A három katolikus templom mellett találjuk a zsidó templomot, mint egyedüli más vallású templomot. A zsidó hitközség a világháború előtt iskolával együtt zsidótanítót is tartott, de ma már gyermekeit a katolikus felekezeti iskolába taníttatja.

A kegyuri nagytemplomnak elkészülte után ugyancsak Nicky gróf a régi kistemplomot megjavította a község gondjaira bízta. Ezt a község 1793-ban Nicky gróftól téglából, most

/már saját tulajdoná/
/

már asját tulajdonaként újjá építtette. E templom körül ebben az időben még temető terült el, melyet azonban az 1806.-i királyi rendelet értelmében le kellett zárni. Így a temető a város csurgó felőli végére, a jelenlegi Ben-
csik kertbe került, ahol kicsinysége és az akkori nagy járványok miatt hamarosan megtelt.

Ma már csak a csurgói út mellett lévő kereszt jelzi.

Igy került a mostani temető vissza, de most már a Szent Antal templom dombja tövébe.

Somogy Megyei Múzeum
WA-1423.
Néprajzi osztály

4451
v/3/37
KAPOSVÁRI MŰZEIUM

Németh Mária, Loncsár Katalin: Berzence múltjából.

A bevezetésnek szánt Honnan ered a köz ég neve? c. fejezetében Berzence község elnevezésének történészek által is bizonytalansággal tapogatózó fejtegetéseire hivatkoznak: "bruzu" = sebes, gyors. - Jó szándékú, de felesleges fejtegetés.

A továbbiakban 1-10 fejezetben igyekeznek a kislányok képet festeni a berzencei emberek életéről, szokásairól, társadalmi-történeti vonatkozásokról stb.

1. Káromkodás, átkozódás:

Megállapítják, hogy amíg a férfiak főleg határban, mezei munka közben káromkodnak, faluban alább hagy a goromba beszéd, bár a fiatalemberek, gyerekek közönséges szavakkal illetik egymást, ami inkább átkozódásnak, szitkolódásnak fogható föl. A gyerekek és nők főleg a "rossebbel etetik egymást" - A pályázók némi érzékkel rátapintottak a falusi társadalmak hasonló szempontból való vizsgálati szükségességére, de nem tudták pontosan rendezni mondandójukat, s nem fejezték be a jól indított fogalmi meghatározásaikat. U. i. a téma felvetése indokolt és kevesen is foglalkoztak vele érdemlegesen; Csoporthitaniok kellett volna/ill. előbb meghatározni hogy mi a káromkodás, a szitok, az átok, a gorombaság stb. S utána alaposabb kutatással több példával illusztrálni az említett csoportba való tartozásokat. Ezt némi és kor-megosztásban is lehetett volna pontosítani, rendezni.

A 2. pontban/Vallásügy/: a leánykák szerint a berzencei nép vallásosságának egyik bizonyítéka, hogy 3 temploma, ill. kápolnája volt, amikor még alig volt a falunak 3 ezer lakósa. - Megállapítás így egymagában semmi különöset nem mond/különösen egyéb adatok nélkül/. Feltétlen ki kellett volna térniük egyrészt a múlt szakrális körülményeire és a jelen állapotra is. Mindezt pedig tárgyalniok kellett volna alapos kutatás után, hogy a hivatalos ünnepek "előírásos" megtartásán felül, milyen magán-ájtatosságokon vettek részt/rózsafüzér, magánlitániák, régi kat. egyletek, Mária-lányok, stb/, hova, s milyen arányban jártak búcsúkra/pl. Andocs, Segesd, ahol magam is több berzencei asszonytól gyűjtöttem népi imákat, énekeket stb./? s egyáltalán milyen vallássegnyilatkozási formákról tudnak? Szívesen olvastunk volna a faluban gyűjtött szakrális anyagok közül néhány apokrif imát, búcsús-Mária-éneket, karácsonyi köszöntőket, Szent Iván napi "tüzugrás" énekeit, sőt sokan ismerik még a magyar regös-énekeket is.

Nem lehet tehát 8 mondatban írni Berzence vallásos életéről, mint a 2. pontban teszik a kislányok.

3. Családi élet:

E sokrétű kérdésnek egyetlen elemét ragadták meg a leírásban: a férj-feleség viszonyában a nő alárendeltségi helyzetét; pedig jól kezdték az fejtegetni, hogy a családból való újületet kezdők milyen szituációban

vannak; hogyan beszlik meg a birtok több gyermek esetében stb.

Érdeemes lett volna alaposabban megismerniük a nagycsaládi élet mu-
megosztásának viszonyait s tb.

4. Házasság:

A./Ismerkedés, fonó: a fónóban történt ismerkedésből valóban gyakorta
lett házasság, ezt jól látták meg a dolgozat írói/természetesen nem-
csak ez volt az ismerkedés, egymáshoz közeledés alkalmi lehetősége:
búcsú, bál stb. amiről szintén tesznek említést. A már kiszemelt je-
löltre ténylegesen vigyáztak a szülők. Azt a hiedelmet is jól irták
le, hogy a a keddi és pénteki napon lehetőleg ne fogadja a lány a fiú
udvarlását, mert az nem veszi őt el.

b./Kérő-c. gyöngyösbokréta-d. "lakodalom fejezetei az egybekelés folya-
matának leírásával foglalkoznak. Alaposabb rákérdezésnél kiderült volna
hogy a borétát régen a leány barátnői készítették el, amit a vőlegény
és barátai is kaptak. A pogácsavitelnél meg kellett volna említeni azt
a régi szokást is, hogy az egyik pogácsa szív-alakú, amit a menyasszony
úgy ad át a vőlegénynek, hogy közben fele-fele egymásnál marad/mintegy
megosztják szívüket a továbbiakban szimbólumaként/-Ugyancsak említésre
méltó lett volna a nyoszolóasszony szerepe, a ikor diót dobál a közben,
míg egyik fél házából a másikhoz ér, s ezt a kisfiúk felszedezgetik/igen
archaikus elem/ a zászlók/ zászlótartók/ és a színes zászlók szerepét
bővebben kellett volna ecsetelni, va emint azt is, hogy bármilyen idő
volt, azoknak végig kellett táncolniuk az utat a templomtól a házig/né-
ha több km-t kellett végigtáncolniuk pl. térdig érő hóban is/. Jó lett
volna egy "zászló" fényképét közölni, va emint néhány stafirungot, aján-
dékot, amit még egyesek őriznek a "ládafiában".-A házhoz érkezéskori 3
kérdést miért nem irták le, de hiányoznak a horvát és magyar nyelvű da-
lok szövegei is. Ugyancsak fontos motívum volt a lánynak a férfi-házba
történt érkezése, amikor a jövődöbéli meny kezébe adták a kenyeret, a-
mivét régezte/feltehetően egy kultikus/ táncszerű mozgást végzett. Sok-
féle mozzanatra kellene még felhívni a figyelmet, amire nem tudunk itt
vállalkozni/1977-ben magam is csináltam a televízióval egy színes fil-
met a berzencei kagziról/; helyes a "dérások" megemlítése. A táncokról
is írhattak volna néhány sornyt, hiszen Berzencén több táncípust
gyűjtöttünk föl és építettünk be mind a lakodalomba, mind egyéb ko-
reográfiákhoz használtuk föl/ezeket még jól tudja Gécziné, Krénussa,
"otváth Györgyné, Sánta Vendelné stb./

5. "emetés" leírása izgalmas, de nagyon vázlatos.

6. Babonák, hiedelmek. Több jó anyagot közöl a dolgozat, de még sokkal
többet lehet gyűjteni ma is. Külön kellene csoportosítani a néphittel
kapcsolatos hiedelmi-vallásos anyagot és a kizárólag babonának tartott
anyagot. Rá kellett volna még kérdezniük a ludvérc/lidérc/, tüzes-emebe
és boszorkányokra, az állatlan ló-ra stb.

7. Szórakozás? Csak röviden sorolnak föl néhány szórakozási alkalmat

8. Tréfálkozás? Atréfa-trufa, vice stb. mint folklorisztikai műfaj, nem elvetendő a gyűjtés során. Számtalan anyag van minden faluban; feltétlen komolyabban kell vele foglalkozni, még akkor is, ha itt csupán tréfálkozásról akartak beszélni a lányok.

9. Népviselet:

Néhány megjegyzésük figyelemre méltó, de nem eléggé mélyület el a népviselet tanulmányozásában/nem ártott volna néhány régi fényképet mellékelniök a dolgozat e részéhez is/. -Az val tény, hogy modern körünk lassan eltörli a faluk sajátos viseletét, mely egyébként is több változáson ment át már évtizedek óta, de éppen Berzencén lehet szinte napjainkig megfigyelni, hogy a középkorúaktól fölfelé még mily sokan játnak népviseletben/pl. az említett röpikében/ a környék falvaihoz képest itt járnak még legtöbben népviseletben/természetesen mind kevesebb lesz ezek száma/.

10. A község nevezetességei:

E dolgozat legalaposabb része ez a befejezésnek szánt rész, de adatai a Csánky-féle és egyéb könyvekből való kimásolások. Örömmel vettük volna, ha a zárda közművelődési szerepéről többet, konkrétan írtak volna, s különösen ha be tudnának szerezni példányokat a Telle-féle verses írásokból/igen lényegesnek tartanánk!/. Egyébként nem ő a plébános jelenleg-mint írják-, hanem Szabó S. -Javasoljuk a kezdő gyűjtőknek, hogy Berzence szakrális anyagát minél szélesebb körben gyűjtsék fel, amiben szívesen adunk segítséget. Feltétlen keressenek fel személyesen a fiatal/feltehetően Berzencéről Marcaliban tanuló/ leánykák, hogy megkezdett munkálkodásukkal tovább öregbithessék falujuk hírnevét és értékeinek még melévő maradácai megmentését.

Együd Arpád
megyei múzeum 2